

کوتاه درباره تاریخ حضور کبوترها در آستان حضرت رضا(ع)

بال‌های سفید اجابت در کبوترخانه حرم

زینبی۱۲۹ اردیبهشت ۱۴۰۳:قلب پرنده‌ای کوچک در میان هوای ناملایم روزگار چنان ریز و تند می‌تپد که انگاری هر لحظه می‌خواهد از حرکت بایستد. افتاده است میان صحن وسرایی که همیشه امن و مهربان بوده است و نمی‌داند چه باید بکند و به کدام سو برود. تگرگ‌های درشت که شتابشان بر وزنشان افزوده است. سنگ‌های سختی شده‌اند که بال‌های ظریف و کم‌جثه هر پرنده‌ای را می‌توانند زخمی کنند. این میان اما آدم‌هایی که زیارت، دلشان را رقیق کرده است. دلشان بار نمی‌دهد بگذارند این سپیدبالان ترسیده. بی‌پناه بمانند. همین می‌شود که عده‌ای پا به محشر باران و تگرگ می‌گذارند تا پیام‌آور مهربانی ضامن آهو و نجات بخش جان پرنده‌ها باشند. زائرانی که خودشان به ضامن آهو پناهنده شده‌اند. چتر پرنده‌هایی می‌شوند که سال‌های سال است امنیت را با نام حضرت رضا(ع) به یاد می‌آورند. قبلم این اتفاق و تکثیر آن میان گوشی‌ها. در روزهایی که به نام امام‌هشتم^(ع) و دهه کرامت مزین شده است. ما را به سال‌های دور این دیار می‌برد تا از زمانه‌ای بگویم که این نامه‌بران سپیدبال را به آغوش حرم یار آورد تا در آن ماندگار شوند. کبوترهایی که در همیشه تاریخ برای زائران و مجاوران حضرت. محترم بوده‌اند و درون مایه داستان‌ها و سنت‌های زیادی برای اهالی خراسان شده‌اند.

● آیا حضور کبوترها در حرم، ۱۲۰۰سال قدمت دارد؟
قصه کبوترها را بعضی به تاریخ ساخت حرم مطهر گره می‌زنند. نام این پرنده دوست‌داشتنی در روایت‌های دینی و داستان‌های آن، تکرار و سبب ایجاد این ذهنیت شده که هرجامزار عزیزی بوده است، کبوترانی هم آنجا سکن‌ا داشته‌اند. علامه مجلسی در کتاب «حلیه‌المتقین»، نگهداری از کبوتر در منزل را مستحب می‌داند، توصیه‌ای که در دیگر منابع نیز تکرار شده است. در «کامل‌الزیارات» نیز به نگهداری کبوتر در خانه سفارش شده است. حتی گزارش‌هایی درباره حضور کبوتران در مسجدالحرام و نگه‌داشتن حرمت آن‌ها توسط زائران. از قرن نخستین هجری وجود دارد که بر این نکته صحه می‌گذارند.

بنابراین از میان آیات و روایات می‌توان چنین فهمید که نگهداری از این پرنده‌ها در دین اسلام، توصیه شده است. شاید همین روایت‌ها هم جای پای این پرنده زیبا و بی‌آزار را در اماکن مقدس مسلمانان محکم کرد و فضا‌های مذهبی ما به مکانی امن برای زیست و پرندگی کبوترها بدل شدند. حالا اگر بخواهیم این روایات را به داستان شهادت حضرت رضا^(ع) و تدفین آن حضرت در سناباد گره بزنیم، باید چنین تصور کنیم که حضور پرنده‌ها در روضه منوره، قدمتی به اندازه سال‌های ساخت این بنای مقدس دارد، البته این فرضیه به هیچ سند تاریخی مشخصی پیوند نمی‌خورد و از روی پیشینه‌ای که بیان کردیم، چنین برداشتی شده است.

● شاه‌عباس، پیشرو ساخت کبوترخانه

حالا اگر بخواهیم ماجرای ارادت مسلمانان به این پرندگان را کنار بگذاریم واز توصیه بزرگان برای نگهداری‌شان در کاشانه‌مان بگذریم، باید به سراغ اسنادی که درباره ساخت کبوترخانه به دستور شاه‌عباس اول وجود دارد، برویم؛ البته همین سند ثابت می‌کند که پیش از این تاریخی که خواهیم گفت، کبوترانی در حرم بوده‌اند که شاه مملکت تصمیم می‌گیرد برای آن‌ها کبوترخانه بسازد. احتمالاً در آن زمان تعداد این کبوتران آن قدرها در خور توجه بوده است که به چشم شاه بیاید و بخواهد فکری به حال آشیانه‌شان کند. ازیسوی دیگر، این ماجرا حرمت کبوتران برای زائران و مجاوران حضرت را روشن می‌کند؛ زیرا ساخت

مسجد امام هادی (ع)

قدیمی ترین مغازه کوچه امام هادی (ع)

خانه ای قدیمی در کوچه وحدت ۳/۱

درباره کوچه وحدت۳/۱ که پس از ساخت بولوار امیرالمؤمنین(ع) به ۲پاره تقسیم شد

«میرعلی آمویه»؛ مسیر کمانی مشهد

رضا سلیمان‌نوری(نخستین نامی که در اسناد قدیمی برای مسیر کمانی شکل مشهد ثبت شده است، تحت تأثیر یکی از دروازه‌های شهر است که در این بخش از برج‌و باروی مشهد قرار داشته است؛ منظور، دروازه میرعلی آمویه، است که همیشه بسته بود و از نظر مردم نفرین‌شده محسوب می‌شد. این نام تا دوران صفوی و نادری استفاده می‌شد. اما پس از آن و در دوره تاجداری قاجار‌ها به کوچه «پشت‌بهره» تغییر نام یافت. در ادامه، شرایط خاص محدوده شمال شرقی شهر در ابتدای قرن چهاردهم خورشیدی و مهاجرپذیر شدن آن سبب شد در سال‌های بعد و پس از زنده‌سازی این مسیر، برخی افراد خلاق‌کار در آن اقامت کنند و به همین دلیل در نیمه نخست دوران پهلوی‌ها، این کوچه به نام «حیطه قماربازها، در نقشه‌ها معرفی شده است.

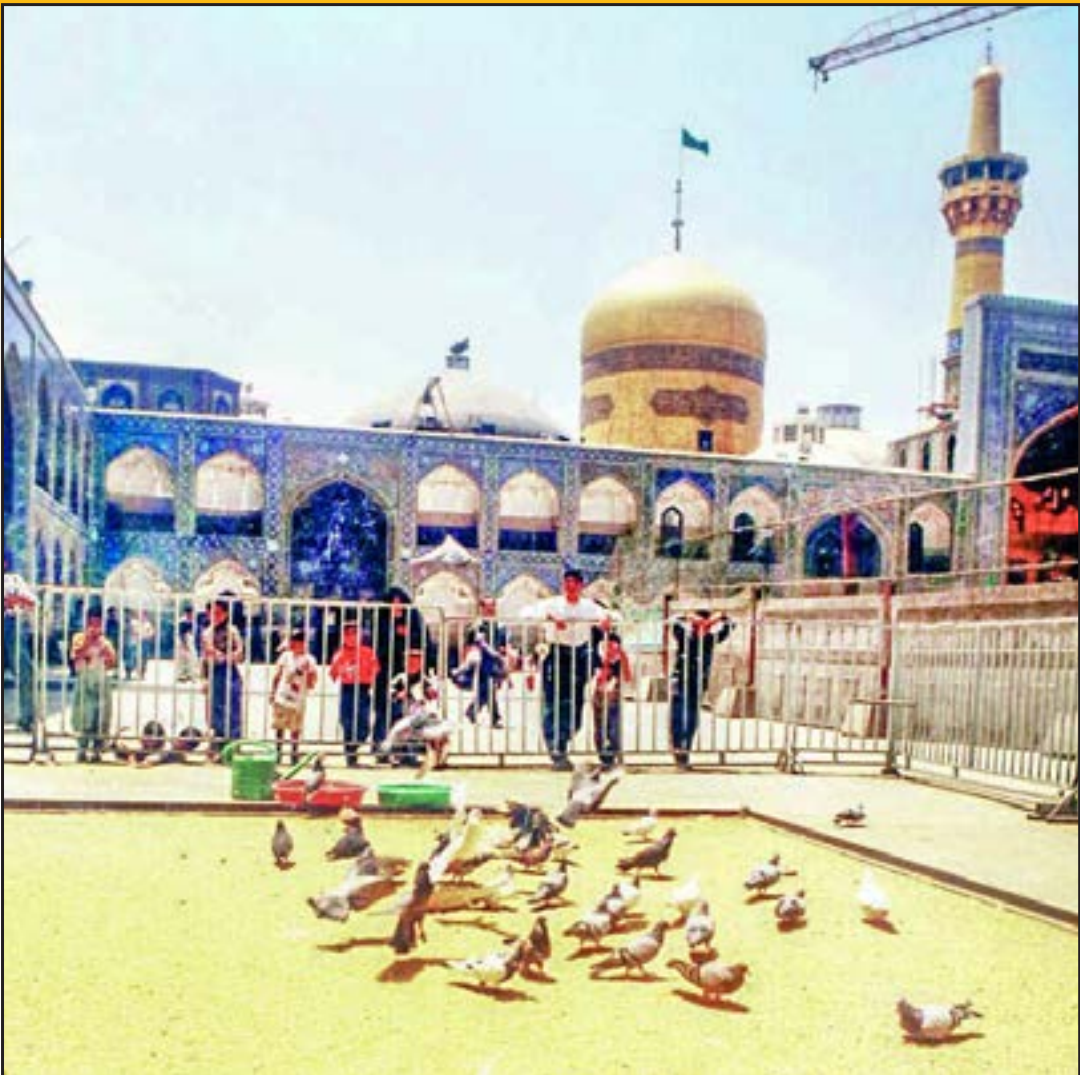
اما سرانجام در سال‌های بعد و با تأسیس مسجد امام‌هادی(ع) در این کوچه، این‌گرا ابتدا در زبان مردم و سپس در مکاتبات رسمی به کوچه «مسجد امام‌هادی(ع)» یا به‌طور خلاصه کوچه «مسجد» تغییر نام داد. این وضعیت تا دوران تکمیل بولوار امیرالمؤمنین(ع) ادامه داشت و پس از آن با دو تکه شدن کوچه، هرکدام از بخش‌ها به نام‌های مختلفی مشهور شدند. در این دوره، مسیر ابتدایی کوچه(حداصل بولوارهای وحدت و امیرالمؤمنین^(ع))، به‌ترتیب به نام کوچه «بوستان مهر»، و کوچه «بوستان میر» خوانده شد. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب هم تابلوی وحدت۳/۱ بر ابتدای کوچه نصب شد. تابلویی که البته پس از مدتی، نام یکی از شهدای کوچه یعنی «شهید محمد حامد یوسفیان» نیز روی آن نقش بست.

- کوچه امام‌هادی(ع) تا پایان دوره قاجار

کوچه امام‌هادی(ع) در سال‌های قبل از دوران قاجار، بخشی از مسیر منتهی به دروازه «مر علی آمویه» بوده است. این دروازه هرچند سالیانی چند بسته و متروک بوده، در سال‌های نخست ایجاد(دوران شاه طهماسبی) و چند دهه پس از آن، در اوج قرار داشته و براساس برخی اسناد مالی موجود، یکی از دروازه‌های مهم شهر از نگاه تاجران محسوب می‌شده است؛ امری که باتوجه به شرایط سال‌های پایانی حکومت صفوی و دست‌به‌دست شدن مدام شهر به دست شاهان مختلف، به‌تدریج به فراموشی سپرده شد. این کوچه اگرچه در دوران نادرشاهی بار دیگر به دوران اوج خود بازگشت، پس از بافتادن سلسله افشار، ن‌تنها این بخش که تمام سازه‌های شهری با سرعت بسیاری به‌سوی نیستی رفتند، گواه این ادعا هم نقشه‌دالمج است که به روایت آن، این کوچه و اطرافش در سال ۱۲۴۸خورشیدی بخشی از فضای سبز بزرگی بوده که در شمال‌شرق شهر و در داخل حصار آن قرار داشته و به محوطه میدان کهنه شناخته می‌شده است؛ البته این وضعیت در سال‌های بعد به‌تدریج تغییر می‌کند، تاحدی‌که در نقشه هرتسفلد(ترسیم‌شده به سال ۱۲۰۳خورشیدی) تا حد چشمگیری این مسیر احیا می‌شود؛ مسیری که در این دوران، بسیار تأثیرپذیر از وضعیت تورفتگی‌ها و برآمدگی‌های باروی شهر بود و به‌همین دلیل به یکی از کوچه‌های بی‌نظم شهر تبدیل شد.

- کوچه امام‌هادی(ع) در دوره پهلوی‌ها

مراحل احیای کوچه امام‌هادی(ع) که در سال‌های پایانی سده سیزدهم خورشیدی آغاز شده بود، در سال‌های نخست سده بعد، با سرعت بیشتری ادامه پیدا می‌کند. این سرعت تا حدی بوده است که شکل کوچه در حدود سال ۱۳۳۳ تقریباً مشابه وضعیت آن در ابتدای دهه ۸۰ و زمان آغازین ساخت بولوار امیرالمؤمنین(ع) می‌شود. در نقشه ترسیم‌شده از مشهد این

فرش بام خشت تخته‌کرده شود و بیرون برج در کل تخت نخل کرده و درون برج به کاهگل اندود شود. از قرار برآورد حاجی‌الحرمین شریفین توفیق‌آثاری، حاجی‌صدر معمار... رایج عراق؛ ۵۱تومان و ۶۲۶۸/۵دینار، مصالح، ۲۰تومان و ۴۹۸۷/۵دینار، خشت، ۶تومان و ۳۷۸۷/۵دینار شامل ۱۶۴هزار قالب... طول و عرض، هجده ذرع، ارتفاع، ده ذرع...، با تخریب کبوترخانه حرم در اوایل دوره قاجار و در عهد فتحعلی‌شاه، محل نگهداری آن‌ها به‌تناوب و در دوره‌های بعد، تغییر کرد و در هفتاد سال گذشته، به داخل صحن‌های نو(آزادی) و سپس عتیق(انقلاب) انتقال یافت و بعدها به داخل صحن تازه‌تأسیس «رضوان» برده شد و اکنون نیز در گوشه‌ای بیرون از حرم، سازه‌ای شبیه کبوترخانه می‌بینیم.

- کبوترها و سنت‌هایی که میان مردم به‌جا گذاشتند

اگرچه کبوترخانه‌های حرم رنگ‌وبوی قدیم را ندارند و دیگر اثر چندان‌ی از آن‌ها باقی نمانده است، همه آن‌ها که دل در گرو شاه خراسان دارند و به این صحن و سرا قدم گذاشته‌اند، می‌توانند به خاطر بیاورند که یکی از شوق‌های گره‌خورده با کودکی‌شان هنگام زیارت، دان دادن به کبوترهای حرم بوده است. نذر گندم برای کبوترهای حرم، یکی از آن ذوری بوده که میان مشهدی‌ها و غیرمشهدی‌ها رد‌خور نداشته است.

منابع؛

تاریخ ۱۲۰۰ساله کبوتران حرم امام‌رضا(ع)، جواد نوائیان رودسری.

۲۸سال میهمان‌داری از کبوتران حرم، مرحوم المیرا منشادی.

تاریخ اقدامات شاه‌عباس صفوی در حرم مطهر رضوی.

مصاحبه‌های تاریخ شفاهی درباره کبوتران حرم.

اسناد موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

موقعیت کوچه امام هادی (ع) بر روی نقشه سال ۱۳۲۵ خورشیدی

بارگشتند و سرانجام باید گفت فعالیت‌های فرهنگی از جمله مؤسسه مکتب‌یافت در چند سال اخیر، سبب شد مردم محلی برای باقی‌ماندن در خانه‌های آباواجدادی خود، مصمم‌تر شوند و حتی به بازسازی بناهای خود اقدام کنند.

- چهره‌های شاخص کوچه امام‌هادی(ع)

اگر از کنار نام حاج محمدعلی محمودآبادی، واقف و متولی اولیه مسجد امام‌هادی(ع)، بگذریم، باید خاندان «خامسی» را شناخته‌شده‌ترین افراد ساکن در کوچه امام‌هادی(ع) در سده معاصر بدانیم؛ خاندانی که هرچند برخی بزرگان آن همچون حاج حسین خامسی دیگر در قید حیات نیستند، هنوز چندین پلاک بخش جنوبی کوچه را در اختیار دارند. «حجت‌الاسلام والمسلمین اسماعیل شهرستانی»، از دیگر ساکنان این محدوده بوده است که مردم محل هنوز از وی به‌نیکی یاد می‌کنند. خاندان «دهقانی» را نیز که نام کامل آن‌ها «دهقانی‌محمدآبادی» است، باید از خانواده‌های قدیمی این کوچه بدانیم. عباس دهقانی‌محمدآبادی از این خانواده در دوران جنگ تحمیلی به شهادت رسید و اکنون نامش بر تابلوی ورودی کوچه وحدت۱۱ دیده می‌شود. شهید «علیرضا یوسف‌زاده‌بایگی»، دیگر شهید کوچه امام‌هادی(ع) است که اکنون نامش بر فرعی شماره ۹ بولوار وحدت درج شده است. همچنین باید از «محمدعلی ابراهیم‌نیا» به عنوان شهید دیگر کوچه‌نام‌برد که نامش بر تابلوی ورودی کوچه شماره۱۲ وحدت نقش بسته است. اما در بخش شمالی کوچه خاندان‌هایی چون موسوی، آریایی، عباسعلی پورمنزل‌ساز و حامد یوسفیان، ساکن بوده‌اند و هستند که دو خاندان آخر هرکدام شهیدی را تقدیم انقلاب اسلامی کرده‌اند. نام محمدرضا عباسعلی پور بر تابلوی وحدت ۵ و نام شهید محمد حامد یوسفیان بر تابلوی وحدت۳/۱ حک شده است. سرانجام باید از خانواده اسدا... انتظاری و حسین افخمی و شریعت‌نیا به‌عنوان دیگر قدیمی‌های این محدوده نام برد.